

Г. М. Віняр

НОВА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ КОНФЕСІЙНІЙ ПЕРІОДИЦІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПИТОМИХ І ЗАПОЗИЧЕНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Віняр Г. М. Нова лексика в українській періодиці: співвідношення питомих і запозичених елементів.

У статті розглянуто нову лексику в часописі „Католицький вісник» у словотвірному аспекті; проаналізовано роль запозичень і новотворів у розвитку лексичної парадигми сучасної української мови. Значна кількість запозичень зумовлена традицією та історією розвитку католицької церкви, світовими глобалізаційними тенденціями.

Ключові слова: словотвірне гніздо, словотвір, запозичення.

Віняр А. Н. Новая лексика в украинской конфессиональной периодике: соотношение исконных и заимствованных элементов.

В статье рассмотрена новая лексика в журнале „Католический вестник» в словообразовательном аспекте; проанализирована роль заимствований и новообразований в развитии лексической парадигмы современного украинского языка. Значительное количество заимствований обусловлено традицией и историей развития католической церкви, мировыми глобализационными тенденциями.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, словообразование, заимствование.

Vinyar G. M. New lexicon in Ukrainian confession periodicals: correlation of specific and borrowed elements.

The article presents new lexicon in the periodical issue «Catholic bulletin» in the word-forming aspect; the role of borrowings and new words in the development of lexical paradigm of modern Ukrainian language has been analysed in the article. The large number of borrowings is caused by tradition and history of development of the Catholic Church, by the world's globalizing tendencies.

Key words: word-built seat, word-building, borrowings.

Тривала заборона української мови в часи відсутності Української держави, обмеження її функціонування впродовж майже всього ХХ століття стосувалися не лише таких важливих суспільно-економічних сфер, як фундаментальні науки, медицина, армія тощо, – українська мова не мала ніякого доступу до церкви. І сьогодні ще не можна говорити про рівність нашої мови в конфесійній сфері. Саме тому досвід провадження Служби Божої в римо-католицьких храмах різними мовами (англійською, польською, російською – залежно від потреб парафії) і передусім українською можна розцінювати як приклад християнської толерантності. «У 1991 р. перед Вселенською Церквою відкрилися нові горизонти євангелізації в незалежній Україні. ...Відродження духовності держави, її народу залежить від молоді, гарантів майбутнього – їхній духовний та моральний розвиток є підґрунтям незалежності» [2, 7].

Виступаючи з промовою на зустрічі з діячами культури в Колежі Бернардинів у Парижі 12 вересня 2008 року, Папа Римський Бенедикт XVI зупинився на витоках західного богослов'я і коренях християнської культу-

ри: «Спираючись на історію чернецтва, зауважимо, що в грандіозному культурному нурті, спричиненому переселенням народів, саме монастирі зберігали скарби старої культури і поступово творили мову» [2, 1]. У своїй промові понтифік великого значення надав мові: «...Пошук Бога вимагає внутрішньої потреби в культурі слова, тобто в західному чернецтві есхатологія і граматики також внутрішньо пов'язані. Прагнення Бога містить у собі любов до слова. Оскільки Слово Біблії – це шлях Бога до нас і наш шлях до Нього, то ченці мали навчатися глибин мовних таїн, знатися на структурі мови та способах прояву». Надаючи великого значення Святому Письму, Святіший Отець зазначив: «Щоб мати повне уявлення про культуру слова, яка належить до самої суті пошуків Бога, маємо зробити ще один крок. Слово, яке відкриває шлях до пошуків Бога, і Саме є дорогою, народжує спільноту й через це робить нас уважними одне до одного» [2, 1].

Незважаючи на те, що конфесійний стиль ще не отримав безперечного статусу в усіх сучасних підручниках стилістики української мови, дослідження конфесійної лексики в мовознавстві останніми роками проводиться досить активно [1; 3; 4; 7]. Одночасно відбувається поповнення конфесійної лексики новими словами, використання їх в неконфесійній сфері. Це зумовлює актуальність дослідження шляхів надходження нової конфесійної лексики, співвідношення в ній питомих і запозичених елементів.

Матеріалом дослідження стала нова лексика часопису «Католицький вісник» за 2008 рік. Конфесійне видання приділяє багато уваги тлумаченню не тільки нових слів, але й деактивізованих, значення яких зазвичай неправильно або неточно сприймалися загалом. Напр.: Слово «*католицький*» *походить від грецького *katholikos*, яке означає універсальність, а також *вселенськість* (№1, 1).* «Словник іншомовних слів» подає таке тлумачення слів *католицизм, католицизм* «з гр. загальний, вселенський – один з основних і найпоширеніший різновид християнства. Остаточо сформувався після поділу християнської церкви на східну і західну в XI ст. н.е.» [5, 514]. Серед лексики, яку активно використовує часопис, деактивізовані з різних, часто ідеологічних причин слова *вишкіл, розвій, спільнота, канонік, енцикліка, понтифікат, екзегетика, літургія*.

Запозичення, що використовуються в досліджуваному часописі, мають передусім грецьке й латинське походження, що пов'язано з літературно-писемною традицією католицької церкви та християнської церкви загалом. Новотвори, засвідчені в «Католицькому віснику», мають іменникове, прикметникове, дієслівне, рідше прислівникове оформлення.

Як і в інших стилях української мови новітнього часу, у мові католицької церкви спостерігаємо розвиток нових словотвірних гнізд з блоком похідних процесуальної семантики (дієслово, іменник – назва процесу, діяч). Лексеми, що позначають ключові поняття християнства, стають вершиною досить розгалужених словотвірних гнізд, що включають як радіальні похідні (дієслівний та іменниковий блоки), так і ланцюжкові (іменник-девербатив і прикметник-десубстантив):

Євангеліє – євангелізувати – євангелізатор
євангелізація – євангелізаційний
євангеліарій

Євангеліє (Євангелія) (гр. «добра, радісна звістка») – назва ранніх творів, що розповідають про життя і вчення Ісуса Христа. «Канонічні Євангелії – Богом натхнені священні твори для віруючих і основа християнського віровчення» [5, 438]. Усі похідні словотвірного гнізда з вершиною *Євангеліє* є наслідком суфіксальної деривації. Назви процесу продукуються за допомогою найбільш активних у сучасному новотворенні формантів -*ізувати*, -*ізація*, для деривації назви діяча використовується суфікс -*атор*. Напр.: *Первинна євангелізація у багатьох регіонах світу є справою нагальною, але пам'ятаймо, що багато дієцезій та інститутів Богопошаненого життя зазнають сьогодні браку священників і покликань. Тому маємо нагально підтвердити, що наказ Христа євангелізувати всі народи й надалі залишається пріоритетом, попри зростання труднощів. Ніщо не може виправдати сповільнення або занепаду цієї справи, бо «доручення проголошувати Євангеліє всім людям є першорядним покликанням Церкви». Любі священники! Ви – співробітники єпископів, тож будьте великодушними пастирями і євангелізаторами* (№4, 2).

Значною активністю відзначається іменниковий словотворчий суфікс -*арій*, яким оформлено ряд новотворів: *ординарій*, *терціарій*. Напр.: *Так писав Юлій Шрейдер, математик, кібернетик, філософ, поет і домініканський терціарій* (№5, 19). «Словотвір української літературної мови» розглядає цей словотворчий тип серед непродуктивних відіменникових назв осіб із суфіксами іншомовного походження [6, 83]. Проте дослідження конфесійної лексики виявило участь суфікса -*арій* також в оформленні назв неістот, загальне словотвірне значення – «носій предметної ознаки». Напр: *Насправді йдеться не про повний текст Нового Завіту, а про богослужбову книгу – євангеліарій, де містилися тексти читань на неділі та свята* (№2, 8); *Отже, виходить, що на слов'янському євангеліарії справді приносили коронаційну присягу – але не всі королі Франції, а лише починаючи від Генріха III* (№2, 8); *Рік тому Бенедикт XVI відвідав марійний санктуарій в Австрії* (№2, 2) (з лат. *sanctus* – святий).

На другому ступені деривації в поданому словотвірному гнізді перебуває прикметник з формантом -*ний*, мотивований іменником – назвою дії: *Вона (праця) є типово євангелізаційною: праця на парафіях, опіка над хворими і старшими, катехизація дітей та молоді й підготовка до Святих Таїнств* (№3, 6).

Словотвірне гніздо з вершиною *катехиза* (з гр. «настанова» – стислий виклад засад християнського вчення у формі питань і відповідей) має розгалужену передусім радіальну структуру:

Катехиза – катехизувати
катехизація

катехитичний
катехит – катехитка
катехумен

Похідне дієслово та іменник із процесуальним значенням мають однакове словотвірне значення – „проводити, реалізувати те, що назване твірною основою”: Напр.: *Сестри збирають різновікові групи для приготування до Святих Таїнств, тож виглядає ця підготовка інакше, ніж у Польщі, де сестри катехизують по школах* (№3, 6); *Стараннями отця А. Мацьонга створено єдину в Україні програму катехизації дітей та молоді для римокатолицьких єпархій в Україні* (№2, 7). Суфікс *-ит*, що є словотворчим засобом для похідного іменника *катехит*, використовується у структурі похідного прикметника *катехитичний* вже як формальний засіб (інтерфікс), де словотворчим формантом є *-ичний*. Напр.: *Ці матеріали стали важливим знаряддям у руках катехитів та вчителів релігії* (№2, 7); *Вирішили зробити у м. Городку Хмельницької обл. катехитичні курси для світських* (№2, 7). Творення іменників жіночого роду відображає сучасну тенденцію українського словотворення: назви осіб з модифікаційним значенням утворюються за допомогою суфіксального форманта *-ка*: *терезіанки*. Напр.: *Завдання сестер-катехиток – привести молоде покоління до Бога. Після проповіді була молитва до св. Павла – покровителя душ пастирів і катехитів* (№4, 2).

Словотвірне гніздо виникло також на базі латинської лексеми *beatus* (блаженний, святий): *беатифікація, беатифікувати, беатифікований, беатифікаційний*. Напр.: *До цієї конгрегації, до речі, належала нещодавно беатифікована сестра Марта Вєчка* (№2, 4); *Нині триває беатифікаційний процес Пія XII* (№3, 13).

Творення абстрактних іменників відбувається за регулярним відприкметниковим словотвірним типом з суфіксом *-ість*: *Французькі традиції і закон перебувають в абсолютній опозиції до того, що називають спільно-тністю* (№2, 14); *Навпаки, він знайде найстрашніший вид смерті – безсєнсовість* (№6, 17). Аналіз нової лексики досліджуваного часопису показує, що назви осіб за характером діяльності утворюються за допомогою суфіксів *-ець, -ник* передусім на базі українських основ, *-іст (-ист), -тор* – на базі запозичених: *комп'ютерник, ман'єрист, реколекціоніст*. Напр.: *Цей титул – не тільки почесне вишанування високопосадовця-церковнослужителя, очільника великої католицької сім'ї: воно належить освіченому університетському мислителю* (№4, 2); *Як вважає відомий ватиканіст А. Торньєрі, вже в грудні ц.р. можна очікувати на декрет про героїчні чесноти Еудженіо Пачеллі, що стане важливим кроком до беатифікації Папи Пія XII* (№3, 2). *Понад тридцять осіб, зокрема Крістоф Шенборн, архієпископ Віденський і двоє всесвітньо відомих біблеїстів, Мартін Хенгель та Петер Штільмахер, приїхали в Італію* (№3, 2).

Прикметники утворюються переважно за допомогою суфіксів *–ний, –овий* на базі нових або давніших запозичень:

євхаристійний – євхаристія
марійний – Марія
дієцезіальний – дієцезія
хоспісний – хоспіс
адвентовий – адвент

Напр.: *Організовано фестиваль семінарійних хорів (№4, 6).*

Рідше свої словотвірні можливості реалізують власне українські іменники, причиною словотворчої активізації останніх може стати розвиток ще одного значення (*перебудовний, відпустовий*). Напр.: *Жак розробив власну філософську систему, яка стала системою координат для відображеної у численних документах – від Соборних послань до папських енциклік – персоналістичної філософії Католицької Церкви (№2, 15). Вони у нас святі: своїм життям голодним, холодним, воєнним, цілинним, застійним, перебудовним... (№5, 17).*

Використання префіксів та префіксоїдів при оформленні нових прикметників свідчить про посилення аглютинативних рис у словотворенні: *неоязичницький*. Напр.: *Франція завжди була поліетнічною країною (№2, 18).* Часто префікси виступають словотворчим формантом разом з суфіксами, реалізуючи твірні можливості іменників. Напр.: *Урочистості з нагоди 225-річчя згуртовують разом усіх випускників семінарії, яка піклується про збереження своїх традицій та підтримання зв'язків між семінаристами різних випусків, а також про міжсемінарійні зустрічі (№4, 6). В часи поапостольські й пізніше – імовірно, до середини III ст. – єпископи і пресвітери проголошували цю молитву власними словами, дотримуючись основної структури (№2, 11). Антипапська істерія чергового разу забуяла в СРСР в останні роки II світової війни (№3, 12).*

Дієприкметникове словотворення відбувається, як правило, без опори на дієслова: *До келиха вкладали часточку консекророваного Хліба з попередньої Євхаристії (№4, 11); Напевне, кожен воцерковлений католик – й не лише католик, а кожен, хто цікавиться християнською культурною традицією, – не раз бачив цей іконографічний сюжет (№4, 12).*

Як і в інших стилях літературної мови, у текстах католицького часопису використовуються нові аббревіатури, зокрема ініціально-звукові та ініціально-буквені: *ЗМІ також повідомляють, що з нагоди цієї дати заплановано кілька пам'ятних заходів (№3, 2); Свого часу, 2006 р., він уже говорив про це на нараді ОБСЄ (№3, 4). Без обмежень використовуються нові поскладові аббревіатури: Влада владою, маскульт маскультом, але не можна заперечувати, що підвалини світогляду, який визначає світобудову цієї країни, все ж таки є християнськими (№2, 12). До Конференції св.є Вікентія належать близько 15 осіб, які надають допомогу малюкам у лікарні ОХМАТДИТ (№4, 2); Кабмін вирішив виділити кошти для надання Грузії гуманітарної допомоги (№3, 7).*

Серед нових аббревіатур, ужитих у часописі «Католицький вісник», чимало іншомовних скорочень: *Він був далекий від того, що нині називають PR-ом* (№3, 12); *У лютому 2002 р., під час президентської кампанії Інгрід Бетанкур була викрадена повстанською організацією «Революційні збройні сили Колумбії» (ФАРК) (№3, 3).* Деякі з ініціальних скорочень стосуються передусім конфесійного стилю, тому автори публікацій подають розгорнуте тлумачення таких аббревіатур: *Міжнародна Асоціація Чудотворного Медальйона (АЧМ) заснована, аби нагадувати про об'явлення Діви Марії 1830 в Парижі (№4, 5).* *АЧМ, офіційно затверджена 1909 р. Папою Пієм Х, об'єднує шанувальників Богородиці з 30-ти країн світу (№4, 5).* *Серед паломників до святині Летицівської Богородиці було поширено 15 тис. медальйонів, і 230 осіб приєдналися до АЧМ (№4, 5).*

Як уже зазначалося, у «Католицькому віснику» приділяють велику увагу тлумаченню слів, богословських термінів, використовуючи при цьому українські та латинські відповідники: *Уділивши Причастя, священник здійснює т.зв. пурифікацію (від лат. purificatio – очищення), тобто очищує патену від кришок гостій та обмиває келих – «аби нічого не пропало» (№2, 11).* Латинське слово «канон» означає норму, міру. *В стародавні часи Євхаристійну молитву називали також prex canonica, або «канонічною молитвою» (№2, 2).* Або: *Відкинувши головне бездоказове припущення нерелігійної (секулярної) сучасності – буцімто людство, кероване наукою, переростає потребу релігійності, – професор Гаріс зробила об'єктом свого наукового інтересу ті аспекти історії Лурда, що їх скептики зазвичай оминають (№2, 3).* Особливого значення набувають тлумачення в текстах «Католицького вісника» богословських термінів, що стосуються Євхаристії (з гр. «подяка») – одного з найважливіших християнських таїнств, під час якого освячують хліб і вино (втілення тіла і крові Ісуса Христа). Споживаючи їх, віруючі єднаються з Христом. Інша назва – п р и ч а с т я [5, 439]. Напр.: *Проте всі ці молитви складені відповідно до схеми, усталеної традицією. Це преферація (про неї ми згадували), акламація, епіклез (молитва до Святого Духа), оповідь про встановлення Меси і консекрація (коли священник переказує те, що відбулося під час Останньої Вечері), анамнез (спомин подій, які принесли нам спасіння), ... а також велика доксологія (прославлення) – коли священник бере патену з Гостією та келих і, тримаючи їх піднесеними вгору, вимовляє або співає прославлення Бога (№2, 11).*

Нова для української мови лексика часто вступає в синонімічні відношення з узусними словами: священник – *целебранс*. Напр.: *Церква вустами священника просить уділити миру та єдності спільноті вірних та всій людській родині. Далі целебранс вимовляє побажання миру (№4, 11).* Так само синонімом до церковного титулу Папа Римський є часто вживане останніми роками слово *понтифік*, з лат. pont – міст, отже, *понтифік* – «той, що наводить міст між людьми і Богом»: *Папа Войтила, крім того що був ініціатором того й отого, понтифіком рекордів, скільки кілометрів*

наїздив і налітав...скільки документів написав...– крім цього всього, він був людиною, яка любила Бога, Церкву і молитву (№4, 8). Поряд з традиційною лексемою *парафія* активно використовується новозапозичена назва *дієцезія*. Напр.: *У суботу, 13 вересня, на урочистість, яку очолював Єпископ Маркіян Трофим'як, прибули священники з Луцької дієцезії, Львівської архидієцезії та з Польщі, консул Республіки Польща в Луцьку п. Евеліна Адамська, благодійники з Німеччини* (№4, 4). Синонімічним до узвичаєного словосполучення *канонізація святих* є новий для нашої мови богословський термін *беатифікація*.

Значна кількість нової лексики, засвідченої в текстах «Католицького вісника», має загальнотильове використання: *католицький медіа-центр, міні-підприємство, хепі-енд, копірайт, саунд-трек, веб-сайт, евтаназія, от кутюр, хоспіс, голокост, фаст-фуд*. Це передусім нові, але вже загальновідомі юкстапозити: *Гості проведуть також майстер-класи з григоріанського співу та народної ірландської музики* (№4, 5); *На Інтернет-форумі семінарії Святого Духа є роздуми про покликання...* (№4, 6); *Але певний парадокс у цій сукупній ситуації таки вбачаю: аби молитва – чи розповідь про неї – комусь насправді допомогли, треба... Ні, не шикарного друку чи вкладок-бонусів у вигляді компакт-дисків. Треба молитви* (№4, 1); *Журналістка Мілена Кідзюк підготувала з ним велике інтерв'ю-книжку, уривочок з якого ми вам пропонуємо* (№5, 18).

Значна кількість запозичень (передусім грецизмів і латинізмів) у мові католицького часопису зумовлена традицією та історією розвитку однієї з гілок християнської церкви, світовими глобалізаційними тенденціями. Активізація в новотворенні власне українських словотвірних типів свідчить про прагнення авторів видання розвивати рідну мову віруючих, що сприяє розумінню ними змісту християнської віри.

Література

1. Борита В. М. Про деякі лексичні та граматичні особливості текстів проповідей / В. М. Борита // Актуальні проблеми філології і методики викладання мов. – Кривий Ріг, 2007. – С. 51–55.
2. Культура слова, молитви, буття: [з промови Святішого Отця Бенедикта XVI під час зустрічі з діячами культури в Колежі Бернардинів (Париж, 12 вересня 2008 р.)] // Католицький вісник. – 2008. – № 4. – С. 1.
3. Павлова І. Лексика конфесійного стилю / І. Павлова // Дивослово. – 2003. – №1. – С. 18–24.
4. Пуряєва Н. В. Термінологія таїнства Євхаристії / Н. В. Пуряєва // Українська мова. – 2003. – № 1. – С. 103–117.
5. Словник іншомовних слів / [укладач: Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
6. Словотвір української літературної мови. – К. : Наукова думка, 1979. – 406 с.
7. Тодор О. Конфесійна лексика у мові періодики / О. Тодор // Культура слова. – К., 2001. – Вип. 59. – С. 77–78.